

- da je bil razmislek o vlogi historične reprezentacije sestavni del uredniške politike in končno;
- da se je historiografska samorefleksija v Sloveniji v osemdesetih letih preselila v druge časopise in sicer predvsem v Časopis za novejšo zgodovino, Annales in že omenjene Probleme ter v Novo revijo, v devetdesetih letih pa najdemo nekaj prispevkov na to temo tudi v Filozofskem vestniku.

Mateja Ratej: O možnih dilemah prihodnjega zgodovinopisja

Znanstveno-raziskovalni center SAZU ima v Mariboru svojo Raziskovalno postajo in Maribor so pred letom dni v okviru Evropske prestolnice kulture obiskali nekateri Nobelovi nagrajenci. Na odmevnem srečanju, že kar spektaklu govorcev, naj bi govorili o prihodnjem svetu. Pomislila sem, da dogodki, ki bodo bistveno spremenili prihodnje realnosti, ne morejo biti plod bolj ali manj spektakularnih srečanj o tem, kaj bi bilo potrebno storiti za boljši jutri. Kot zgodovinarko me je zbudla zlasti ideja tam prisotne klimatologinje Lučke Kajfež Bogataj, ki je bila v časopisu citirana takole: »V šolskih učnih načrtih imajo učenci zgodovino. V nobeni šoli ne učimo o prihodnosti. Mar ni to tisto, kar naj bi jih naučili?«

Izjava se morda sliši všečno, vendar je precej nesmiselna. Zanamskih generacij o prihodnosti pač ne moremo učiti, ker prihodnosti nihče od nas ne pozna. Nova paradigma razumevanja sedanjosti v teh krajih ne more temeljiti na futurologiji tudi zato, ker zahodna misel od razsvetljenstva naprej prisega na razum in prerokovanje prihodnosti ni v njeni domeni. Lahko si torej zgolj domišljamo, da otroke učimo ne o prihodnosti, temveč za prihodnost. Kolikor razumem izobraževalni sistem, to v osnovi tudi misli, da počne. V ta kontekst pa nujno sodi preteklost, saj so naše predstave o sedanjosti in prihodnosti odvisne od umskih nanosov preteklih generacij, ki ne da bi se zavedali sooblikujejo naša ravnanja, odločitve, stališča ipd. Odnos med našim dojemanjem preteklosti, sedanjosti in prihodnosti je potemtakem neločljiv in le v tem smislu lahko razumemo tudi reklo, da je zgodovina učiteljica življenja.

Glede na obetajoč vrtinec družbenih sprememb, v katerem smo se bržkone že znašli, si bom danes na tem mestu dovolila razmišljati ne o tem, kakšen bo svet v prihodnosti, temveč o nekaterih možnih dilemah zgodovinopisja v naslednjih desetletjih 21. stoletja. Razmislek je nastal že pred časom, vendar doslej nisem imela priložnosti deliti ga s kolegi.

Z moderatorjem današnje okrogle mize, odličnim slovenskim zgodovinarjem Petrom Štihom, sva se pred nekaj leti sporekla, ker sem ga prostodušno povprašala po podatku iz slovenske zgodovine, za katerega je menil, da bi ga morala kot izučena pripadnica stroke stresti iz rokava. Užaljeno sem vztrajala pri svojem, da sposobnost zaporednega nizanja podatkov, ki imajo status zgodovinskih dejstev, še ne naredi zgodovinarja, kaj šele dobrega ali izjemnega. S cehovskim tovarišem naju loči

generacija, družni pa dovolj podoben pogled na zgodovino, da sva kmalu sestopila s frontnih položajev. A je pripetljaj vseeno potegnil za seboj obilico razmisleka o tem, kakšno zgodovino bodo pisale skupnosti 21. stoletja.

Bo njihov pogled nezainteresiran za preteklost in prihodnost kot je bil pogled antike, bo veder in optimističen, kakršnega je rodila renesansa, ali bodo rodovi šele dobro začetega stoletja zgodovino nemara podobno kot razsvetljenski pisci povezovali z imperativom napredka? Evropski pisci preteklega stoletja so po dveh svetovnih vojnah prenehali govoriti o napredku in namesto njega vse pogosteje o zatonu Zahoda. Pomenljiva je bila opazka sočasnega angleškega zgodovinarja E. H. Carra, da so preroki zatona praviloma izhajali iz tistih delov sveta, ki so bili nekaj preteklih generacij gonilni konji svetovne civilizacije.

Edino kar lahko z gotovostjo trdimo je, da bo tudi 21. stoletje svojo realnost ustvarjalo z bistveno drugačnim pogledom na lastno preteklost in prihodnost ter ga slejkoprej ne bo moč primerjati z nobenim od naštetih. In več kot jasno je, da si bodo generacije prihodnjih desetletij v zvezi s preteklostjo zastavljale povsem drugačna vprašanja, kot so si jih zastavljale tiste, osebno in socialno oblikovane v 20. stoletju, in katerih pogled ob koncu prve deкаде še zmeraj prevladuje. Tehnološki napredek in spremembe, ki jih le-ta prinaša, praviloma spodbujajo k poglobljenim premislekom o prihodnosti, zato ni nenavaden dvom, ali bodo zgodovinarji novega stoletja, ki jim že v zibki enakomerno utripa elektronska varuška in so pri treh letih praviloma večji enostavne uporabe računalnika in mobilnega telefona, sposobni posvečati zbiranju in branju arhivskih dokumentov tako veliko pozornost kot predhodniki.

Povedano ni moralistična, žugajoča napoved kulturnega propada. Zgodovinarjeva interpretacija se prične domala v trenutku, ko vzame v roke dokument. Iz arhivskega dokumenta je sposoben odčitati samo resnice iz registra realnosti, katere del je kot član svoje skupnosti, medtem ko lahko samo približno zaznava obrise imaginarijev preteklih rodov, tistih, katerih resnico domnevno išče. Tako bodo svojo zgodovinsko resnico brez težav iskale in našle tudi prihodnje generacije ne glede na to, kakšen status bodo podeljevale arhivskim dokumentom.

Vendarle pa je upati, da izključujoče interpretacije preteklosti v prihodnosti ne bodo več deležne osrednjih mest v vsakokratnem političnem diskurzu. Tudi zaradi specifičnega pomena, ki ga imajo informacije v globalni informacijski in potrošniški družbi – tako dostopni, obenem pa tako malo vredni in tako zelo izrabljeni niso bili podatki še nikoli. To bo v daljšem časovnem obdobju bistveno določalo javne diskurze, katerih del je tudi diskurz o zgodovini.

Z nekaj izzivalne spekulacije lahko predvidevam, da bo svojstven pogled zgodovinarjev na lasten poklic in na svet sploh v prihodnosti bolj kot v času po drugi svetovni vojni oblikoval njihov eksistencialni položaj. Z artikuliranjem fenomena prekernosti v sferi političnega je tudi med mlajšimi zgodovinarji zmeraj več tistih, ki govorijo o svojem mučnem prebijanju med etablirane intelektualne elite. Ni slučaj, da se z vprašanjem golega preživetja ob raziskovanju intenzivno ukvarjajo zlasti tisti, ki svojega poslanstva niso prepoznali v togi hierarhični shemi Akademije. Morebiten bolj množičen premik položaja zgodovinarjev k družbeni

margini v prihodnje bi gotovo senzibiliziral njihova raziskovalna zanimanja za povsem druge nianse kot so intrigirale nedavno znanstveno elito, varno finančno preskrbljeno in socialno nagrajeno. Dolgoročno bi spremenjeno intimno (samo) razumevanje ustvarjalcev zgodovine bistveno vplivalo na identiteto skupnosti, katere del so in o kateri pišejo. To bi utegnilo biti nepredstavljivo zanimivo. Pri tem naj dodam še svoje prepričanje, da bodo prihodnji intelektualni preboji na področju humanistike samo še izjemoma nastajali znotraj institucij – vsaj dokler bodo te sužnje sprevrženega projektne načina dela.

Nenazadnje bi rada verjela, četudi za to nimam spodbudnih razlogov, da bo zgodovina 21. stoletja bolj kot katerakoli prejšnjih ženska zgodovina. Čeprav imajo zgodovinarke že dolgo formalne možnosti za profesionalno uveljavitev, se jih v primerjavi z moškimi kolegi uveljavi sila malo. Simbolnih (a neprebojnih) ločnic na moški in ženski svet je še zmeraj na pretek in se pričejo trdo risati takoj po rojstvu, ko, denimo, moji hčeri kljub deklinškima obrazoma celo vrstniki zamenjujejo za fanta zaradi navidez brezpomembnega kulturnega neskladja – nista oblečeni v deklinška oblačila roza barve.

Ko sem pred leti študirala zgodovino na tedanji mariborski Pedagoški fakulteti, se je tamkajšnji ugledni profesor držal za glavo spričo feminizacije študijske smeri. A je bil njegov strah neutemeljen: večina zgodovinarok pač ostane med osnovno- in srednješolskimi učiteljicami, ki imajo v opisu del in nalog zgolj negovanje in ohranjanje zgodovinskega spomina skupnosti, ne pa tudi njegovega (so)kreiranja. Drugače je z oddelki za zgodovino po slovenskih univerzah in ti, brez skrbi, še zmeraj dajejo vtis, da so skrivne moške lože. Pričakovati je, da bodo ženske prihodnjih generacij uspešnejše pri prodiranju med intelektualne elite ter bodo ob tem znale (politično) obraniti svoj ženski obraz in izraz. Bržkone je šele tedaj iskreno upati, da bodo politični dogodki in vojaška zgodovina izgubili vlogo osrednjih označevalcev, po katerih prihodnje generacije Slovencev vrednotijo svojo preteklost in na podlagi katerih krojijo svojo pozitivno (nacionalno) samopodobo.

Danes govorimo o povojnem slovenskem zgodovinoisju, tj. o času, ki ga v javnem govoru pogosto opredeljuje izraz »polpretekla slovenska zgodovina«. Rada bi zavrnila nesmiselno sintagmo: polpreteklost ne obstaja! Percepcija časa pri ljudeh resda ni univerzalna reč, a kultura, ki ji pripadamo in na kateri je zgrajen naša percepcija sveta, pozna zgolj tri čase: preteklega, sedanjega in prihodnjega. Iznajdba »polpreteklosti« in samoumevnost rabe pojma v javnem govoru na Slovenskem govori o tem, da je peščica akterjev iz »*polpreteklosti*« še živa, a predvsem govori o tem, da se tej nedavni preteklosti v polju političnega ni pripravljen odreči nihče – ne tisti, ki jo kritizirajo in kriminalizirajo, ne oni, ki jo idealizirajo.

Seveda se oklepajoča vez z nedavno (a enkrat za vselej minulo) preteklostjo, nanaša na čas po drugi svetovni vojni, ki ga je na Slovenskem zaznamovala državljanska vojna v štiridesetih letih prejšnjega stoletja. »Polpreteklost« ostaja živa, ker javni govor za raznovrstne politične reakcije, porojene iz vsakodnevnih organizacij skupnega življenja, mrzlično in za vsako ceno išče primerjave, argumente, ipd. v slovenski nacionalni preteklosti druge polovice 20. stoletja. Ni skrivnost, da je nacionalno samozavedanje pri Slovencih izrazito osredotočeno

na lasten zgodovinski habitus in je zato zgodovinski diskurz vseprisoten v polju političnega (kot javnega). Marta Verginella je prepričana, da je tesen preplet med politiko in zgodovinopisjem specifika slovenskega prostora.

Lahko slovensko zgodovinopisje oz. Zgodovinski časopis kot njegov najžlahtnejši glasnik in najprepričljivejše zrcalo pripomore k preseganju tega vzorca z odpiranjem drugačnih pogledov na preteklost? Za začetek morda tako, da se v skladu s povsem samosvojim 21. stoletjem, ki nam nezadržno raste pred očmi, slovenski zgodovinarji prenehamo samorazumevati kot povojni zgodovinarji, za opis trenutnega položaja svoje znanstvene vede pa poiščemo ustreznejšo sintagmo od anahronistične *povojno slovensko zgodovinopisje*.